

Ас. Ивайло Найденов

В ТЪРСЕНЕ НА БИБЛЕЙСКИЯ ТАРСИС/ТАРШИШ (Опит за екзегетико-топографско изследване)

Проблемът по локализацията на различни географски ареали, срещани на страниците на Священото Писание на Стария Завет, съпътства работата на всеки библеист, а и представлява интерес за читателското любознание. Къде са били Едемската градина, Содом и Гомора, родината на Йов, Офир, Таршиш? Интересни и трудни въпроси, чиито отговори изискват сериозни и задълбочени научни занимания.

В настоящата работа ще се потърси местонахождението на Таршиш, онази далечна земя „накрай света“, към която бяга пророк Йона, криейки се „от лицето Господне“ (Йона 1:3). Многого неизвестни около Таршиш могат да бъдат обединени и формулирани в трите кратки въпроса: Какво означава Таршиш (תַּרְשִׁישׁ)? Къде се намира? Какво е мястото му в старозаветната история?

В старозаветния сборник е засвидетелствано описание на Таршиш като: *местност, земя* (Пс. 71:10; Йона 1:3; Ис. 23:6, 66:19; Йер. 10:9; Йез. 27:12); *благороден камък* (Изх. 28:20, 39:13; Дан. 10:6; Йез. 1:16); *лично име* (Ест. 1:14; 1 Пар. 7:10).¹ Интерес представляват опитите за етимологическо изяснение на думата. Изхождайки от академичния корен *rsš* (разбивам, раздробявам), част от изследователите² локализируют Таршиш в онези области в древния свят, познати на съвременниците като места за производство и обработка на минерали и благородни камъни, мини.

Възможна е и друга етимологическа интерпретация на Таршиш, свързваща думата с трирадикалната египто-семитска основа *trs*, засвидетелствана в северозападната семитска езикова група в съществителното име *trt* (евр. – *tjrs*) – шира, непрсвряло *червено* вино³, както и дума с подобното звучене в бохаирския диалект на коптския език, означаваща *червено*. Така се стига до локализирането на Таршиш някъде в източната част на Средиземно море, често наричана поради цвета на водите си *οἶνος* (вино)⁴. Но надали това изяснение е приемливо, като се има предвид, че Средиземно море е било наричано от египтяните „Голямото зелено“.

Най-вероятно етимологията на Таршиш е комбинация на две именни форми в египетския език. Първият елемент, *dr*, преминал в

демотическото наречие като *tr*, означава граница, област и се свързва най-често с описанието на далечна земя. Вторият елемент е египетското *ss* – нещо ценно⁵. Стига се до смисъла „далечна земя, пълна с ценности“⁶. Това етимологическо изяснение кореспондира със старозаветните данни, описващи Таршиш като далечна земя, притежаваща богатства, принасяни от онези големи търговски кораби, наричани *таршишки*. Следователно Таршиш както като наименование на минерал, така и като лично име би следвало да се разбира метафорично като нещо „много ценно“⁷.

В гръкоезичната литература, без превода *Septuaginta* (LXX), обектът на изследването се среща като *Τάρτησ(σ)ός*. Това има своето обяснение в по-късното прибавяне на типичното за гръцкия език окончание *ησ(σ)ός* към корена *trt/trs*.

Интересни са вариантите, които ни предлага *Septuaginta*. Когато се касае за местността Таршиш, тя се превежда или *Θαρσίς*⁸ (3 Цар. 10:22; 3 Цар. 22:49; 2 Пар. 9:11 и др.), или *Καρχηδών* /Картаген/ (Ис. 23:1,10; 23:14; Йез. 27:12,25), а определението *таршишки*, свързано с кораби, се среща като *θαλάσσιος* /морски/ (Ис.2:16). Касае ли се за минерал или скъпоценен камък, срещаме многообразие от преводни варианти: *θαρσίς* /Синодалният превод (СП) – топаз/ (Дан. 10:6; Йез. 1:16; Песен на пес.5:14), *χρυσόλιθος* /СП – хризолит, топаз/ (Исх.28:20; 36:20), *ἄνθρακος* /СП – жар, топаз/ (Йез. 10:9; 28:13). Личното име от родословната таблица Бит. 10:4 е предадено както и географската ареалия – *Θαρσίς*, а това от Ест. 1:4 липсва в LXX. Латинският превод *Vulgata* предлага на всички места, където Таршиш се среща като *nomina personalia* – *Tharsis*, а където става дума за минерал – *chrysolitus*. В Синодалния превод, под влиянието на гръцката традиция за транскрибиране на *ψ-σ*, стои Тарсис, а там, където се говори за минерал – топаз (Дан. 10:6; Йез. 1:6) или хризолит (Исх. 28:20; 36:20).

Традиционно местонахождението на Таршиш се свързва с Иберийския полуостров и по-точно близо до устието на реката Гвадалквивир (*Guadalquivir*) в Южна Испания.⁹ Касае се за финикийска колония, достигнала разцвета си особено след пуническата експанзия на Запад (вкл. Северна Африка).¹⁰ Ясно свидетелство, потвърждаващо гореизложеното, е надписът на асирийския цар Асархадон (680-669 г. пр. Хр.): „Всички царе, живеещи по Средиземноморието от *Ia-da-na-na* и *Ia-man* до *Tar-si-si*, покорих под нозете си. Понесох победата над царете на четирите световни бряга“.¹¹ Като „достоеен“ продължител на делото на предците си (Теглатфаласар III, Саргон II, Сенахирим) в завладяването на нови територии, Асархадон превзема и най-западната част на познатия тогава свят и така си спечелва името „Господар

на четирите земни краища¹². Изследователите са единодушни в поставянето на географско-политическите граници на споменатите в надписа местности, а именно: Ia-da-na-na – Кипър, Ia-man – гръцкоговорещия островен свят. Проследявайки посоката на изброяваните, Tar-si-si би трябвало да се търси на запад. Ако редът на изброените географски ареалии бе обърнат, тогава Tar-si-si би могъл да бъде отнесен към Тарс Киликийски, както се среща при Йосиф Флавий, може би поради сходство в звученето.¹³ Но Тарс е засвидетелстван в академичните текстове като tarzu, а тук срещаме Tar-si-si, което недвусмислено сочи разликата помежду им и насочва търсенето на последния някъде на запад, като суверенна политико-географска величина.¹⁴

Друг извънбиблейски извор, който дава сведения, улесняващи локализирането на Таршиш, са съчиненията на историка Polybios, където се говори за Втори римско-картагенски договор. Той гласи:

„1. При следните условия ще има приятелство между римляните и техните съюзници и между народите на Картаген, Тир и Утика и техните съюзници.

2. Отвъд красивите крайбрежните планини и Μαστία Ταρσίσιον, римляните не трябва нито да търгуват и плякосват, нито да основават град“.¹⁵

Тук се споменава Μαστία Ταρσίσιον, което според изследователите търпи два преводни варианта: Мастия и Таршиш или Мастия на таршишаните (жителите на Таршиш).¹⁶ По-приемлив изглежда вторият, но той от своя страна поражда въпроси, а именно: какво е Мастия и къде се намира? Без подробности, съвсем накратко, ще бъде изложено традиционното схващане, локализиращо Мастия като град или земя (област) в югоизточната част на Иберийския полуостров, в политико-географските граници на древен Таршиш.

Предложените дотук факти ни уверяват не само в правотата на предполагаемото местонахождение на Таршиш – югоизточната част на Иберийския полуостров (днешна Испания), а и в огромното значение на тази област като финикийска колония (по-късно пуническа) в политико-икономическия живот през периода IX-V в. пр. Хр., което се подкрепя и от старозаветните свидетелства за Таршиш и таршишките кораби.

Хронологически погледнато, най-старото старозаветно свидетелство, споменаващо за местност Таршиш, е това в Пс. 71:10 (МТ-72:10) – от X в. пр. Хр.¹⁷: „... царете на Тарсис и островите данък ще му поднесат; царете на Арабия и Сава дарове ще му принесат ...“ За настоящото изследване е важна връзката между този и 8 стих. И двата стиха имат за цел да предадат контурите на целия познат тогава свят,

като 10 стих борави с конкретни топоси в перспектива запад–изток: Таршиш и гръцко-говорещите острови, като крайните западни точки, а Арабия и Сава, като най-източните предели.¹⁸ Същественият извод от това библейско място е съществуването на древна народна традиция от ранния царски период, познаваща Таршиш различно от тази, срещана при Исая (без Ис. 66:19) и Йезекиил, и доста повлияна от финикийците.¹⁹ Ясна илюстрация на последното е характеристиката на Таршиш в книгата на пророк Исая гл. 23, известна като „Пророчество за Финикия“. Рисуваната картина недвусмислено насочва към събитията в Близкия изток по времето на царуването на асирийските царе от Теглатфаласар III (745-727 пр. Хр) до Асархадон (680-669 пр. Хр.), невещаещи нищо добро за Тир и Сидон. Но някаква утеха за финикийците все пак има и тя е емиграция към Таршиш (6 ст.) или Китим²⁰ (12 ст.). Но и в последния спасението е нещо временно, защото „и там не ще имаш мира“ (ст.12), та читателят остава с впечатлението, че Таршиш е сериозна политико-географска величина, намираща се далеч от нарастващата асирийска заплаха и способна да поеме зараждащата се от финикийското крайбрежие емиграционна вълна.

И ако Ис. 23:1-14 описва по най-общ начин връзките Тир – Таршиш в края на VIII в. пр. Хр., пасажите от книгата на пророк Йезекиил (27:12, 25) свидетелстват за определената роля на Таршиш във финикийската търговска империя, а именно като доставчик на сребро, желязо, олово и калай (ст. 12).

Както беше вече отбелязано, на тези места Septuaginta предлага Καρχηδών, което най-вероятно се дължи на авторитета и мощта на Картаген, който около 500 г. пр. Хр. превзема южната част на Иберийския полуостров (Таршиш) и владее тези земи до падането си под римска власт – 164 г. пр. Хр.²¹ Александрийските преводачи явно са познавали Картаген като олицетворение на цялото западно Средиземноморие. А това обяснява и замяната.

Старозаветните свидетелства Йер. 10:9 и 2 Пар. 9:21 пряко кореспондират с общата представа за Таршиш, получена от пророческите книги на Исая и Йезекиил.

Особен интерес за настоящото изследване е бягството на пророк Йона към Таршиш (Йона 1:3; 4:3), може би провокирано от общото за древния свят вярване, че присъствието на един Бог се ограничава в територията, населявана от вярващите в Него.²² Но защо точно към Таршиш?

Освен от едноименната книга, пророк Йона е познат и от съобщението в 4 Цар.14:8, 23-27. От тук става ясно, че Йона е живял през времето на юдейския цар Амасия (798-769г. пр. Хр.), което ще рече,

че му е била позната онази представа за Таршиш от ранния царски период. В разгледания вече текст Пс. 71:10 Таршиш и Сава са противопоставени. И като се има предвид, че Сава (Южна Арабия) е крайната цел на всички сухопътни кервани на югоизток²³, Таршиш би трябвало да е най-западната. Какво по-добро скриване „от лицето Господне“ от това накрай света, в посока противоположна на тази, към която Той те е изпратил. Има и с какво да се стигне до Таршиш. В старозаветните книги често се споменава за таршишки кораби (Ис. 2:16; 60:9; Йез. 27:25). От самите свидетелства става ясно, че те не са наречени така само заради техния маршрут, а най-вече заради особения строеж и големите им възможности при търговски плавания.²⁴ На такъв кораб по маршрута Йопия (Яфа) – Таршиш се качва и обхванатият от голям страх и неувереност пророк, за да избяга накрай света.

Съвременният човек, имайки пред себе си карти, атласи и пособия, ще се надсмее над наивната представа на далечните ни предшественици за географския край на света. Но достатъчни ли са нашите познания и научните постижения да локализираме и идентифицираме всяка географска ареалия от страниците на старозаветния сборник? Да се надяваме, че за Таршиш това ни се е удало, вероятно поради многото библейски и извънбиблейски сведения; а за другите може би ще ни се удаде, защото: *Dies diem docet*.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ *Anderson, G. et al.* Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament. Band VIII. Stuttgart/Berlin/Köln, 1995, S.779; *Gesenius, W.* Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. Berlin/Göttingen/Heidelberg, 1962, S.890; *Baumgartner, W.* Lexicon in Veteris Testamenti Libros. Leiden, 1958, S.1042.
- ² *Noth, M.* Könige I; Biblische Kommentar IX,1. Neukirchen-Vluyn, 1968, S.232; *Koch, M.* Tarschisch und Hispanien. Berlin, 1984, S.2.
- ³ Вж. *Gesenius, W.* Op. cit., S.877.
- ⁴ *Gordon, C. H.* The Wine-Dark Sea. – JNES, Bd. 37, 1978, S.51.
- ⁵ *Görg, M.* Ophir, Tarschisch und Atlantis. – Biblische Notizen, Bd. 15, Bamberg, 1981, S.81.
- ⁶ *Tackholm, U.* Tarsis, Tartessos und die Säulen des Herakles. – Opuscula Romana, Bd. V, 1965, S.149.
- ⁷ *Görg, M.* Op. cit., S.82.
- ⁸ Еврейската буква *п* се транскрибира в гръцкия език с *θ*, а не с *Т*.
- ⁹ *Пиперов, Б.* Тълкуване на книгата на пророк Исаяя. С., 1982, с. 50; *Шиваров, Н., свещенноиконом.* Тълкуване на книгата на пророк Йезекил. София, 1979, с.86, 110.; *Същият.* Библейска археология. С., 1992, с.280; *Galling, K.* Der Weg der Phöniker

nach Tarsis in literarischer und archäologischer Sicht. – ZDPF, Bd.88, № 1, Wiesbaden, 1972, S.1.; Zimmerli, W. Ezechiel. – BKXIII/2, Neukirchen-Vluyn, 1969, S.652; Haag, H. Das Land der Bibel. Stuttgart, 1989, S.11.

¹⁰ Moscati, S. Die Phöniker. Zürich, 1966, S.8.

¹¹ Borger, R. Die Inschriften Asarhadons Königs von Assyrien. – Archiv für Orientforschung, Graz, 1956, № 9, S. 86-87.

¹² Koch, M. Op. cit., S.105.

¹³ Simon, U. Jona. Stuttgart, 1994, S. 75.

¹⁴ Galling, K. Op. cit., S. 7.

¹⁵ Die Staatsverträge des Altertums. Bd. II. Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 - 338 v. Chr. (hrsg. von R. Werner und H. Bengtson). München, 1975, S.306-307.

¹⁶ Koch, M. Op. cit., S. 113.

¹⁷ По проблема за датировката и авторството на Пс. 71 вж. по-подробно: Шиваров, Н., *протопрезв.* Псалтирът. – В: Вечното в двата библейски Завета. В.Т., 1994, с. 196-197.

¹⁸ Eissfeldt, O. Kreter und Araber. – In: Kleine Schriften. Bd.III. Tübingen, 1972, S. 31.

¹⁹ Koch, M. Op. cit., S. 65.

²⁰ Китим (същ. име , мн. ч.) – жителите на гр. Китион, намиращ се на южния бряг на о-в Кипър, а в широк смисъл – името на целия остров; Пунеров, Б. Цит. съч., с. 50.

²¹ Большая советская энциклопедия (3 изд.). Т. 11. М., 1973, с. 489; *Lexikon für Theologie und Kirche* (2. Aufl.). V Bd., Kol. 853-854.

²² Вълчанов, С. Тълкуване на дванадесетте пророци. С., 1977, с. 60.

²³ Simon, U. Op.cit., S. 76.

²⁴ Benzinger, I. Hebräische Archäologie (3 neubearb. Aufl.). Leipzig, 1927, S. 158; Höffken, P. Das Buch Jesaja. Stuttgart, 1993, S. 173-174; Feldmann, F. Das Buch Isaias. Münster, 1925, S. 33; Пунеров, Б. Цит. съч. с. 51.